

Економіка знань як фактор конкурентоспроможності національної економіки

*Семчук Ж.¹, Соколов О.², Шав'як О.³, Скрипник С.⁴, Ронів С.⁵,
Лагута В.⁶, Козут В.⁷*

Опубліковано	Секція	УДК
30.05.2024	Економіка	378.14

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.11635092>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. У статті досліджується роль економіки знань як фактора конкурентоспроможності національної економіки в умовах глобалізації та швидкого технологічного прогресу. Проаналізовано основні характеристики економіки знань, механізми її впливу на продуктивність праці, якість продукції та послуг, а також технологічний розвиток. Наведено успішні приклади інтеграції економіки знань у національні економіки різних країн та визначено ключові виклики та бар'єри на шляху до її розвитку. Розглянуто перспективи розвитку економіки знань у контексті глобалізації, підкреслюючи значення інвестицій у науково-дослідницьку діяльність, освіту та інноваційну інфраструктуру. У статті підкреслено необхідність комплексного підходу для підвищення конкурентоспроможності національних економік через ефективну інтеграцію знань та інновацій.

Ключові слова: економіка знань, конкурентоспроможність, національна економіка, інновації, технологічний розвиток, глобалізація.

Knowledge economy as a factor of competitiveness national economy

Abstract. In today's world, knowledge and information have become key resources that determine the competitiveness of national economies. Transformational processes in the global economy compel a rethinking of traditional approaches to managing economic activities and development. Knowledge, technological innovations, and human capital emerge as new driving forces of economic growth, ensuring sustainable development and strengthening positions in the global market.

The relevance of the topic is driven by the need to adapt economic systems to the rapidly changing conditions of globalization and technological progress. Successful integration of

¹ д.е.н., професор, ЗВО «Львівський університет бізнесу та права», <https://orcid.org/0000-0002-7030-9877>

² аспірант ЗВО «Львівський університет бізнесу та права», <https://orcid.org/0009-0009-4591-0861>

³ аспірант ЗВО «Львівський університет бізнесу та права», <https://orcid.org/0009-0004-8796-2436>

⁴ аспірант ЗВО «Львівський університет бізнесу та права», <https://orcid.org/0009-0008-6467-4510>

⁵ аспірант ЗВО «Львівський університет бізнесу та права», <https://orcid.org/0009-0004-3076-7250>

⁶ аспірант ЗВО «Львівський університет бізнесу та права», <https://orcid.org/0009-0001-1051-3534>

⁷ аспірант ЗВО «Львівський університет бізнесу та права», <https://orcid.org/0009-0003-7838-0015>

knowledge into economic processes allows countries not only to increase production efficiency and product quality but also to create new opportunities for innovative development and international cooperation.

This article investigates the role of the knowledge economy as a factor in the competitiveness of national economies in the context of globalization and rapid technological progress. It analyzes the main characteristics of the knowledge economy, mechanisms of its impact on labor productivity, product and service quality, and technological development. Successful examples of integrating the knowledge economy into the national economies of various countries are provided, and key challenges and barriers to its development are identified. The prospects for the development of the knowledge economy in the context of globalization are considered, emphasizing the importance of investments in research and development, education, and innovation infrastructure. The article underscores the necessity of a comprehensive approach to enhancing the competitiveness of national economies through the effective integration of knowledge and innovations.

Keywords: knowledge economy, competitiveness, national economy, innovation, technological development, globalization.

Вступ

У сучасному світі знання та інформація стали ключовими ресурсами, які визначають конкурентоспроможність національних економік. Трансформаційні процеси у глобальній економіці змушують переосмислити традиційні підходи до управління економічною діяльністю та розвитку. Знання, технологічні інновації та людський капітал виступають новими рушійними силами економічного зростання, забезпечуючи стійкий розвиток та зміцнення позицій на світовому ринку.

Актуальність теми обумовлена необхідністю адаптації економічних систем до швидкозмінних умов глобалізації та технологічного прогресу. Успішна інтеграція знань у економічні процеси дозволяє країнам не лише підвищувати ефективність виробництва та якість продукції, але й створювати нові можливості для інноваційного розвитку та міжнародного співробітництва.

Економіку знань досліджували такі науковці: Березівський Я., Білявський В., Іванов Ю., Колесніченко В., Лойко В., Мусіна Л., Рак Н., Романуша Ю., Світлична В., Турчіна С., Цибульська Е. та інші.

Метою статті є дослідження ролі економіки знань у забезпеченні конкурентоспроможності національних економік, а також виявлення основних викликів та бар'єрів, що стоять на шляху її розвитку.

Результати

Економіка знань є новітнім поняттям, яке відображає трансформаційні процеси в сучасних економічних системах, де знання, інформація та інновації стають основними рушійними силами економічного зростання та конкурентоспроможності. На відміну від традиційної економіки, яка базується на матеріальних ресурсах, економіка знань підкреслює значення нематеріальних активів, таких як інтелектуальний капітал, технологічні інновації та наукові досягнення [1].

В основі економіки знань лежить концепція, згідно з якою знання є ключовим ресурсом, що визначає ефективність та продуктивність економічної діяльності. Формування цього знання відбувається через дослідження, освіту та постійне навчання, а також розвиток і впровадження нових технологій та інноваційних рішень [2]. Економіка знань характеризується високою інтенсивністю використання інформаційних технологій, швидким обміном інформацією та знаннями, а також активною участю в глобальних інформаційних мережах.

Зростання ролі знань в економіці зумовлює необхідність розробки нових підходів до управління та організації виробництва, орієнтованих на стимулювання інноваційної активності та розвиток людського капіталу. Знання та інформація стають основними факторами виробництва, впливаючи на створення нових продуктів і послуг, підвищення їхньої якості та забезпечення сталого економічного розвитку.

Економіка знань є новітньою парадигмою, яка акцентує увагу на стратегічному значенні знань як ключового ресурсу, що визначає ефективність та продуктивність економічної діяльності. На Рис.1 показано, що включають основні характеристики економіки знань [2, 3].

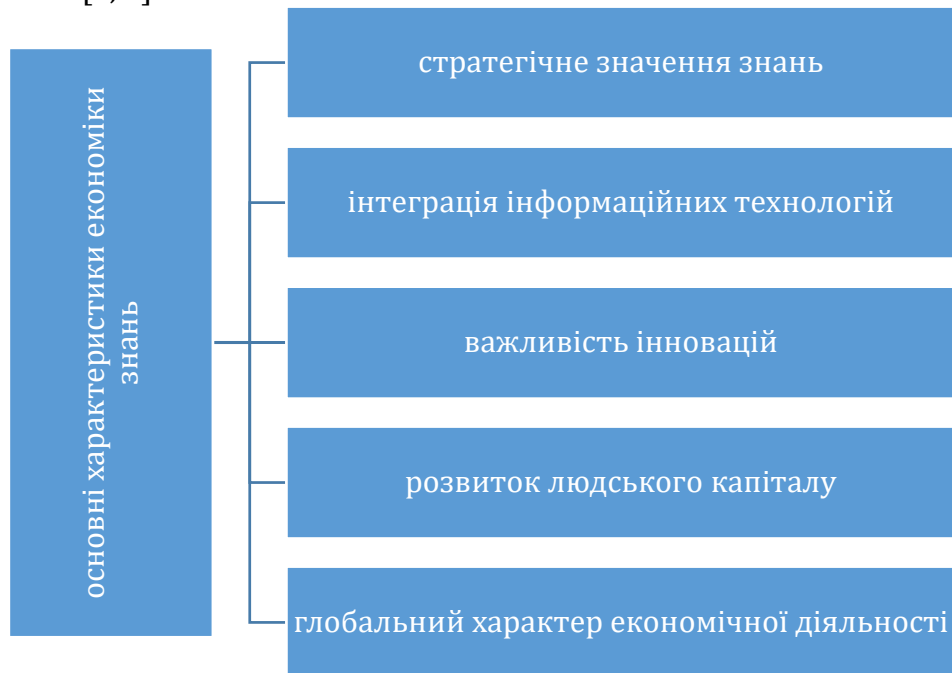

Рис. 1 Основні характеристики економіки знань

Основні характеристики економіки знань відображають зміни в способах ведення економічної діяльності, підкреслюючи значення інтелектуальних і нематеріальних ресурсів у процесах створення вартості та забезпечення конкурентоспроможності. Одна з ключових характеристик економіки знань полягає у високій ролі знань як стратегічного ресурсу. У сучасному світі знання стають основним фактором виробництва, перевершуючи за важливістю традиційні матеріальні ресурси. До них належать наукові відкриття, технологічні інновації, управлінські навички та професійний досвід.

Друга важлива характеристика економіки знань полягає в інтеграції інформаційних і комунікаційних технологій у всі сфери економічної діяльності. Розвиток інформаційних технологій сприяє швидкому обміну інформацією, підвищує ефективність виробничих процесів, створює нові бізнес-моделі та ринки, а також сприяє глобалізації економічної діяльності. Висока інтенсивність використання інформаційних технологій забезпечує швидкість і точність у прийнятті рішень, що є критично важливим для успішного функціонування в умовах сучасної економіки.

Третя характеристика полягає в значному підвищенні ролі інновацій. Інновації стають головним двигуном економічного зростання, сприяючи розвитку нових продуктів, послуг і виробничих процесів. Економіка знань вимагає постійного інвестування в дослідження та розробки, а також створення умов для творчої діяльності та підприємництва.

Четверта характеристика економіки знань – це підвищена увага до людського капіталу. Успішність економічної діяльності все більше залежить від рівня освіти, кваліфікації та здатності працівників до навчання та адаптації. Розвиток людського капіталу передбачає інвестування в освіту, професійну підготовку, безперервне навчання та розвиток креативності.

П'ята характеристика – це глобальний характер економіки знань. Завдяки розвитку інформаційних технологій та комунікацій, знання та інформація швидко поширюватися світом, сприяючи інтеграції національних економік у глобальну економічну систему, створюючи нові можливості для міжнародного співробітництва та обміну знаннями, водночас підвищуючи конкуренцію на глобальному ринку.

У Таблиці 1 показано еволюцію поглядів на економіку знань.

Таблиця 1

**Еволюція концепцій економіки знань:
ключові ідеї та автори**

Період	Основні концепції та автори	Ключові ідеї та внески
1960-ті	Фріц Махлуп, Пітер Друкер	Введення поняття "економіка знань". Махлуп і Друкер підкреслювали важливість знань як економічного ресурсу.
1970-ті	Деніел Белл, Тофлер Алвін	Концепція "постіндустріального суспільства". Белл та Тофлер акцентували на переході від індустріальної до інформаційної економіки.
1980-ті	Пол Ромер, Роберт Лукас	Теорія ендогенного зростання. Ромер і Лукас підкреслили роль технологічних змін та інновацій у довгостроковому економічному зростанні.
1990-ті	Манюель Кастельс, Карл Шاپіро, Гел Варіан	Інформаційна економіка. Кастельс аналізував вплив інформаційних технологій на соціальні та економічні структури, а Шاپіро та Варіан досліджували економіку інформації.
2000-ті	Томас Стюарт, Чарльз Лідбеттер	Економіка знань та інтелектуальний капітал. Стюарт та Лідбеттер досліджували значення інтелектуального капіталу для конкурентоспроможності підприємств та національних економік.
2010-ті	Ері Кенделл, Джозеф Стігліц	Знання та глобалізація. Кенделл та Стігліц розглядали питання розподілу знань у глобальному контексті та його вплив на економічний розвиток.

Сформовано авторами за [1, 4, 5, 6]

Таблиця відображає основні етапи розвитку концепції економіки знань, підкреслюючи внесок ключових авторів та їхні основні ідеї.

Складові елементи економіки знань є ключовими компонентами, що визначають її сутність і функціонування (рис. 1).

Рис. 1 Складові елементи економіки знань

Знання як ресурс займає центральне місце в економіці знань, включаючи накопичену інформацію, досвід, навички та експертизу, які використовують для створення нових продуктів, послуг та технологій. Знання класифікують на два основні типи: явні та неявні. Явні знання легко кодифікуються і передаються у вигляді документів, патентів, наукових публікацій тощо. Неявні знання, навпаки, важко формалізувати і вони зазвичай існують у вигляді особистого досвіду та навичок, накопичених через практичну діяльність [5].

Роль інновацій та технологій є другою важливою складовою економіки знань. Інновації, які включають як процес створення нових ідей, так і їх впровадження, є рушійною силою економічного зростання та розвитку, адже сприяють підвищенню продуктивності, зниженню витрат і створенню нових ринків. Технологічні інновації, зокрема інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), забезпечують ефективний обмін знаннями, сприяють автоматизації процесів і підвищують рівень конкурентоспроможності підприємств [6].

Значення освіти та професійного розвитку є третьою ключовою складовою економіки знань. Освіта формує фундаментальні знання та навички, необхідні для активної участі в економіці знань. Безперервний професійний розвиток забезпечує актуальність і відповідність знань вимогам ринку праці та технологічним змінам. Високий рівень освіти та постійне навчання сприяють підвищенню креативності та здатності до інновацій, що є критично важливими для підтримки конкурентоспроможності національної економіки [7].

Механізми впливу економіки знань на національну конкурентоспроможність є комплексними процесами, які підкреслюють значення знань, інновацій і технологій у сучасних економічних системах. Вплив цих механізмів здійснюється через підвищення продуктивності праці, покращення якості продукції та послуг, а також через стимулювання технологічного розвитку та інновацій.

Підвищення продуктивності праці є одним з ключових механізмів впливу економіки знань. Завдяки впровадженню нових технологій, автоматизації процесів і використанню інформаційних систем, підприємства значно підвищують ефективність своїх операцій, що дозволяє зменшити витрати, підвищити швидкість виробничих

циклів та оптимізувати використання ресурсів. Високий рівень продуктивності праці безпосередньо сприяє підвищенню конкурентоспроможності національної економіки на глобальному ринку.

Покращення якості продукції та послуг є ще одним важливим механізмом. У середовищі економіки знань підприємства активно інвестують у дослідження та розробки, що дозволяє створювати високоякісні інноваційні продукти та послуги, які відповідають зростаючим потребам споживачів. Висока якість продукції сприяє зростанню лояльності клієнтів, розширенню ринкових часток та зміцненню позицій на міжнародних ринках [8].

Стимулювання технологічного розвитку та інновацій є ще одним механізмом впливу економіки знань на національну конкурентоспроможність. Інновації та нові технології дозволяють створювати нові галузі та ринки, що сприяє диверсифікації економіки та зменшенню залежності від традиційних секторів, що, у свою чергу, зменшує вразливість економіки до зовнішніх викликів і забезпечує стійке економічне зростання [9].

Економіка знань сприяє розвитку людського капіталу, що є ще одним механізмом підвищення конкурентоспроможності. Інвестиції в освіту, професійний розвиток та навчання протягом життя забезпечують високий рівень кваліфікації працівників, їхню здатність адаптуватися до нових умов та використовувати новітні технології. Висококваліфіковані працівники є основним активом для підприємств, що прагнуть до інноваційного розвитку та успіху на глобальному ринку.

Таким чином, механізми впливу економіки знань на національну конкурентоспроможність включають підвищення продуктивності праці, покращення якості продукції та послуг, стимулювання технологічного розвитку та інновацій, а також розвиток людського капіталу. Зазначені механізми взаємодіють між собою, створюючи умови для стійкого економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності національних економік у глобальному контексті.

У Таблиці 2 наведено приклади успішної інтеграції економіки знань у національні економіки.

Таблиця 2

Успішна інтеграції економічних кластерів

Країна	Приклад успішної інтеграції	Ключові фактори успіху
Південна Корея	Розвиток інноваційного сектору технологій та електроніки (Samsung, LG)	Високі інвестиції в науково-дослідні роботи, підтримка освіти, стимулювання технологічних інновацій
Фінляндія	Розвиток компанії Nokia та системи освіти	Зосередження на технологічних інноваціях, сильна система освіти, підтримка підприємництва
США	Силіконова долина (Silicon Valley)	Інноваційна екосистема, венчурне фінансування, провідні університети (Стенфорд, Гарвард)
Ізраїль	Високотехнологічний сектор (стартапи та інновації)	Підтримка стартапів, військові технології, сильна система освіти і досліджень
Сінгапур	Розвиток біомедичних наук та фінансових технологій	Державні інвестиції у науково-дослідні роботи, стратегічне планування, підтримка інноваційної інфраструктури

Країна	Приклад успішної інтеграції	Ключові фактори успіху
Німеччина	Індустрія 4.0 та автоматизація	Високий рівень індустріалізації, інвестиції в новітні технології, професійна освіта та підготовка

Сформовано авторами за [4, 5, 8, 10].

Основні виклики та бар'єри на шляху до розвитку економіки знань є комплексними і багатогранними, охоплюють різні аспекти економічного, соціального та політичного характеру. Одним з ключових викликів є проблема фінансування та інвестицій. Розвиток економіки знань вимагає значних капіталовкладень у наукові дослідження, розробки, а також в інноваційну інфраструктуру. Однак, у багатьох країнах існує дефіцит фінансування цих сфер, що обмежує можливості для розвитку нових технологій та інновацій [10].

Другим важливим бар'єром є недостатній рівень освіти та професійної підготовки. Економіка знань потребує висококваліфікованих фахівців, здатних працювати з новітніми технологіями та інноваційними рішеннями. Низький рівень освіти, недостатня підготовка кадрів та відсутність системи безперервного навчання стають значними перешкодами на шляху до розвитку економіки знань [7].

Третій виклик пов'язаний з інфраструктурними обмеженнями. Ефективне функціонування економіки знань потребує розвиненої інфраструктури, яка включає доступ до швидкісного інтернету, науково-дослідних центрів, інноваційних кластерів та бізнес-інкубаторів. Відсутність або недостатній рівень розвитку такої інфраструктури суттєво уповільнює процеси впровадження інновацій [11].

Четвертий бар'єр полягає у правових та регуляторних проблемах. Невідповідність законодавства, відсутність ефективної системи захисту інтелектуальної власності, бюрократичні перепони та нестабільність регуляторного середовища стримують інноваційну активність та знижують інвестиційну привабливість країн [7].

П'ятий виклик стосується соціальних та культурних факторів. Недостатнє розуміння значення економіки знань, опір змінам, відсутність культури інновацій та підприємництва створюють додаткові бар'єри на шляху до розвитку [11]. Суспільства, де інноваційні ініціативи не отримують належної підтримки, стикаються з труднощами у формуванні економіки знань.

Таким чином, основні виклики та бар'єри на шляху до розвитку економіки знань включають проблеми фінансування та інвестицій, недостатній рівень освіти та професійної підготовки, інфраструктурні обмеження, правові та регуляторні проблеми, а також соціальні та культурні фактори. Подолання цих бар'єрів потребує комплексного підходу, що включає співпрацю між державою, бізнесом, освітніми та науковими інституціями для створення сприятливих умов для розвитку економіки знань.

Отже, перспективи розвитку економіки знань у контексті глобалізації є надзвичайно обнадійливими, адже нова ера відкриває безмежні можливості для людства, де знання стають ключем до успіху, прогресу та добробуту. Світ, де кожна нація, використовуючи потенціал знань, вносить свій унікальний внесок у майбутнє, стає місцем безмежних можливостей.

Висновки

У статті здійснено всебічний аналіз ключових аспектів, які визначають роль знань у сучасних економічних системах. Результати дослідження свідчать про те, що економіка знань є критично важливою для підвищення конкурентоспроможності національних економік в умовах глобалізації та швидких технологічних змін.

Знання, інновації та технології є основними рушійними силами економічного зростання та розвитку, оскільки сприяють підвищенню продуктивності праці, зменшенню витрат та покращенню якості продукції та послуг, що дозволяє національним економікам ефективніше конкурувати на глобальному ринку.

Успішна інтеграція економіки знань потребує значних інвестицій у науково-дослідницьку діяльність, розвиток людського капіталу та створення сучасної інфраструктури. Освіта та безперервне навчання відіграють ключову роль у підготовці кваліфікованих кадрів, здатних використовувати новітні технології та генерувати інноваційні ідеї.

Важливим чинником є створення сприятливого правового та регуляторного середовища, яке стимулює інноваційну активність та захищає інтелектуальну власність. Ефективне законодавство та державна підтримка є необхідними умовами для розвитку економіки знань.

Соціальні та культурні аспекти також мають значний вплив на розвиток економіки знань. Підтримка культури інновацій та підприємництва, а також розуміння значення знань у сучасному суспільстві сприяють створенню сприятливого середовища для інноваційного розвитку.

Глобалізація відкриває нові можливості для обміну знаннями та міжнародної співпраці. Інтеграція у глобальні інформаційні мережі дозволяє національним економікам швидко адаптуватися до змін та використовувати найновіші досягнення науки і технологій.

Таким чином, економіка знань є ключовим фактором конкурентоспроможності національних економік. Розвиток цієї сфери вимагає комплексного підходу, що включає інвестиції у науково-дослідницьку діяльність, освіту, створення сучасної інфраструктури та сприятливого регуляторного середовища. Лише за умов ефективної взаємодії всіх цих компонентів національні економіки зможуть досягти високого рівня конкурентоспроможності та стійкого економічного зростання в сучасному глобалізованому світі.

Список використаних джерел

1. Рак, Н. Є. Економіка знань: сутність та фактори управління знаннями. Регіональна економіка. 2009. № 3. С. 224-232.
2. Іванов, Ю. Б., Колесніченко, В. Ф. Місце і роль економіки знань у забезпеченні конкурентоспроможності національної економіки. Теоретичні та прикладні питання економіки. 2011. Вип. 24. С. 31-41.
3. Цибульська, Е. І. Конкурентоспроможність національної економіки: дослідження сутності в епоху економіки знань. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2017. № 16 (2). С. 146-149.
4. Khaminich, S., heti, K. The knowledge economy as a factor for enterprise development in management system. Philosophy, economics and law review. 2023. № 3. С. 103-115.
5. Турчіна, С. Г. Розвиток економіки знань в умовах інтеграції України до світового господарства. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2017. № 13 (2). С. 133-136.
6. Білявський, В. М., Шепута, М. М. Реалізація інноваційних проектів як фактор підвищення конкурентоспроможності підприємства. Сталий розвиток економіки. 2018. № 1 (38). С. 131-140.

7. Романуша, Ю.В. Дослідження проблем формування економіки знань в Україні // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2019/62.pdf
8. Мусіна, Л.О. Основні засади переходу до економіки знань: перспективи для України / Л. О. Мусіна // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://eip.org.ua/docs/EP_03_3_87_uk.pdf
9. Березівський, Я. П. Ідентифікація умов та чинників формування технологічної конкурентоспроможності національної економіки. Вісник ЛТЕУ. Економічні науки. 2021. № 64. С. 31-35.
10. Лойко, В. В., Авдєєва, Н. Є. Особливості економічної безпеки держави в умовах розвитку економіки знань. International scientific journal, 2016. № 1 (2). С. 54-58.
11. Світлична, В.Л. Теоретичний базис нової парадигми суспільства – економіки знань // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://economics.opu.ua/files/archive/2015/No3/184-193.pdf>